

TRINGLI ISTVÁN

A MAGYAR MEGYÉK A KÖZÉPKOR VÉGÉN

(VÁZLAT)¹

A változások: A megyei intézmény mindig változásban volt. Elég a középkor korai évszázadaira gondolunk. A kezdeti hatalmas területű megyékből, mint pl. a későbbi Somogyot és Zalát magában foglaló Kolonból, vagy a teljes Maros-vidéket magában foglaló Csanádból, a Pestet és Pilis meg Esztergom megye jobbparti részeit, továbbá a Nagyszigetet magában foglaló Visegrád megyéből – volt ahol nem egészen egy évszázad, volt ahol sokkal később – kiszakadtak azok a megyék, amelyek aztán nagyjából egészen a polgári korig megőrizték eredeti határaikat.

Ez azonban csak nagy vonalakban igaz: **földrajzi változatlanságról egyáltalán nem beszélhetünk.** A 14. sz. húszas-harmincas évtizedeiben vált csak ketté az addig évszázadokon keresztül egységes Újvár megye Abaújvár és Sáros megyére, majdnem egy évszázaddal korábban szakad ki belőle Hevesújvár. A szinte egész középkoron át használatos névalak utolsó tagja, az 'újvár', még sokáig elárulta egykori összetartozásukat. Jellemző módon, a középkor végére, mivel funkciótlan és jelentés nélküli maradvány volt, lekopott az újvár utótag és maradt a máig használatos forma.

Visegrád megye felbomlásának szakaszait nem ismerjük. Esztergom megye jobbparti részének kiszakadása valószínűleg már a 11. sz.-ban megtörtént. A többi részt illetően csak kombinációk léteznek, a tatárjárás előtt azonban készen állt a későbbi középkor mindhárom egysége: a Pest és Pilis megye valamint a nagyszigeti ispánság.

A 13. századra még **nem volt kész az ország megyetérképe.** Egyáltalán, nem volt „kész” állapot, a történelemben soha nincs is ilyen.

A történelmi korszakok és az ideális állapot. A megyék történetét szokás korszakolni, mint mindent, azt azonban nem szabad elfelejteni, hogy ezek a korszakok aztán végképp önkényesek és a megismerő történésztől függenek. Új korszakról általában akkor beszélünk, ha

---

¹ Előadás formájában elhangzott a Pest Megyei Levéltárban, az első Pest megyei nádor-főispán kinevezésének 350. évfordulója alkalmából rendezett tudományos ülésen. Budapest, 2009. november 26.

a változások olyan mérvűek és, vagy olyan számosak, hogy a régi rendszer fogalmai már alkalmazhatatlanok leírására. Az előző példánál maradva: hiába ezek a földrajzi változások, továbbra is királyi megyéről beszélünk. Az elmúlt másfél évtized alatt a középkori megyék kutatása sok új megállapítást hozott. A túlságosan is kormányzattörténeti beállítottságú magyar középkortudomány egyik kormányzati intézményről sem tudott ennyi újat megállapítani. Oka: a kutatók funkcionális vizsgálatokat végeztek.

Mit tekintünk a középkor végének? Hagyományosan a 15. századot tekintjük annak. Az egyszerűség kedvéért Zsigmond uralkodásával kezdjük, ekkor tehát közel száznegyven évet vizsgálunk, ha ragaszkodunk 1526-hoz, a szintén hagyományosan kiválasztott mohácsi csata dátumához.

Nézzük először az **állóképet**, aztán a változásokat! A megyék kutatóját általában hagyja megcsalni egy furcsa optika. A ránk maradt megyei középkori ügyek túlnyomó többsége bírósági ügy, a megyei intézmény-történetek így aztán jelentős részben az alsó szintű bíraskodás történetét adják némi perjogtörténettel kiegészítve. Fordítsuk meg a képet! Mit vár el egy uralkodó egy megyétől, egyáltalán az ország minden intézményétől? Két szóval leírható: katonát és adót. Ezekről szól a legkevesebb megyei oklevél.

Kezdjük a katonasággal! A középkor végi hadkiegészítés egyik módszere területi alapú volt, ez pedig nem volt más, mint hogy megyénként – néhány helyen székenként – hívták hadba a nemeseket és toborozták a katonákat. Az ispánok csapatai többségükben megyei csapatok voltak. A területi elv a polgári kormányzathoz szokott szemünkkel nézve tarka-barka módon keveredett a személyi elvvel: az ispán familiárisai is a megyei csapatokba voltak sorolva, no meg azok a katonák is, akiket épp a Zsigmond-kor óta a birtok nagysága szerint kellett felszerelni, őket hívjuk történész műszóval telekkatonaságnak. A huszita háborúk után egy több évtizeden keresztül működő területi felosztást alkalmaztak a királyság csapataira: egyes bárók és megyék meghatározott hadi célok ellen lettek mozgósítva, másfelé csak ritkán vetették be őket. Hét ilyen hadicélt jelöltek meg: a dalmát és horvát vidékek és az Una esetében megyéket nem neveztek meg. Ha azonban Ozora ellen indult támadás, vagy onnan érkező betörést kellett kivédeni, akkor a három szlavón megye, Verőce, Valkó, Bács, Bodrog, Zala, Tolna, Somogy, Baranya és Szörény katonáit ezen a fronton vetették be. A legveszélyesebb részen, a temesközi fronton a temesi, aradi, csongrádi, kevei, csanádi, zarándi, krassói és torontáli csapatok indultak harcba, Erdély védelme érdekében az erdélyi

csapatokon kívül a bihari, szatmári, mármarosai, ugoicsai, közép-szolnoki, békési, szabolicsi, beregi és külső-szolnoki csapatok szálltak táborba. Pozsony várának védelmére csak Pozsony megyét rendelték – természetesen más, nem megyei csapatok mellett, azt azonban az összes többi hadicél esetében is így kell értelmezni –, az összes többi megye *contra Huzitas* szállt nyeregbe.

Természetesen a megye adott teret a **nemesi felkelésnek** is, azaz, ha ezt hirdették meg, akkor a köznemesség az ispán zászlaja alatt szállt hadba. Erről azonban nagyon keveset tudunk, a hadtörténetesek rendszeresen emlegetik ezt az intézményt, azt azonban nem tudjuk, hogy hányszor és milyen formában hirdettek nemesi felkelést Magyarországon.

Az adókivetés megyénként történt, az adó tervezésékor megyénként számlálták az adóegységek számát, majd megyénként szedték a kamara hasznát/ mardurínát és hadiadót, akárcsak a Mátyás alatt egyesített adót. Az adószedőket ugyan a központból küldték, ki, de ott volt mellettük egy-egy szolgabíró is. Szó sincs ellenőrzésről, vagy rendi beleszólásról! A szolgabíró ismerte vármegyét, ugyanúgy felelős volt az adó behajtásáért, mint a másik személy. Az adó behajtása járásonként történt, egyáltalán ekkor lépnek elé a járások, amelyekről kezdetben kizárólag az adószedéskor szólnak. Eddigi tudásunk a járás királyi adószedési egység volt. Jellemző módon, a korai járásnevek túlnyomó többsége nem tájnév vagy székhelyről elnevezett járásnév, hanem az adószedést végző szolgabíró nevével jelölték. Zemplén megyében pl. ekkor még nincs hegyaljai vagy tokaji járás, hanem szolgabíró-névvel találkozunk, ami aszerint váltakozik, ahogy a szolgabírók jöttek-mentek. Az azonban megjegyzendő, hogy ezek a járások meglepő állandóságot mutatnak, tehát vagy korábban létrejöttek, mint hogy a szemünk elé kerültek, és az idők során megállapodott beosztást látunk megjelenni, vagy olyan jól húzták meg határaikat a Zsigmond-korban, hogy utána már alig kellett rajtuk változtatni. Ez utóbbi verziónak az esélye meglehetősen csekély. Azt azonban meg kell jegyezni, hogy a török hódoltság előtti Pest és Pilis megyék járási beosztásáról semmit sem tudunk, nem maradt fenn ilyen forrásunk.

A **megye személyzete** ispán – alispán – 4 vagy 2 szolgabíró – jegyző. Gyakorlatilag kéthetenként működik, fő színhelye a sedria. A sedria helye és napja állandó, megváltoztatásához királyi engedély kell. Kivétel Pest megye, ahol Mátyás király utolsó évtizedéig hatalmas változatosságot tapasztalunk. Nincs se egy hajdú, se egy hóhér, se

székház, se pecsét, jegyzőkönyvet nem vezetnek. A sedrián választják a választott tisztségviselőket.

Részvétel a központi bíraskodásban:

- ◆ közgyűléseken,
- ◆ vizsgálatok, vizsgálati jelentések ez külső hiteleshelyi munka,
- ◆ pár esztendeig királyi emberek helyett megyei emberek járnak el.

A változás (8):

- ◆ a megyegyűlések kialakulása,
- ◆ a járások szerepének megnövekedése,
- ◆ az állandó esküdtek megjelenése,
- ◆ a megyei közösség fogalmának továbbfejlődése,
- ◆ a megyecímer, megyei pecsét bevezetése,
- ◆ áttérés a szervezettebb írásbeliségre,
- ◆ új megyei hatáskörök megjelenése és a közigazgatás kezdetei,
- ◆ a megye rendi szerepének kezdetei.

Pest megye térségében ehhez jön: megszületik egy új igazgatási egység: önállósul Solt szék, majd eltűnik egy igazgatási egység, a nagyszigeti ispánság. Rendbe teszik a Pest megyei sedriát: Üllő a székhely, szabott lesz a napja is, próbálkoznak ispán majd alispán kinevezésével. Ez utóbbiról aztán a Jagelló-kor elején letesznek. Összességében: uniformizálás, mind az újkori közigazgatás felé mutató jelenségek.

Ezek együtt egy **új korszak kezdetét** jelentik. De csak a kezdetét! A korszakhatár – ha egyáltalán lehet korszakhatárt mondani – az 1550-es törvény lehet, amelyik minden megye számára törvénnyel – ez is új dolog! - írta elő, hogy véssenek pecsétet, miként az Somogyban is szokásban van.

A királyi, a nemesi korszak után jön egy újkori megyei korszak, ami legalább annyira különbözik az előzőtől, miként a nemesi a királyitól. Ott a szolgabírák megjelenésétől számítjuk az új korszakot, néhány éve még azt gondoltuk, hogy ez megyénként különböző korszakban történt, ma már tudjuk, hogy Kun László uralkodásának első éveiben a királyi

udvar kezdeményezésére történt. Minden bizonnyal nem törvénnyel vezették be, de ezt az újítást is a központ indította el.

A megye nem spontán, alulról építkező szervezet, hanem a királyság kormányzati egysége, aminek minden jelentős változását mindig a központból határozták meg. Ez a középkor végi változás is egyetlen folyamat része: **az újkori állam** létrejötté.